

פרשת ויצא

התפרסות השבת והשביעית

מיוחדת היא הבטחת הארץ שנתנה ליעקב. "לא כאברהם שכתוב בו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה (ארץ זו ולא יותר ברש"י) ולא כיצחק שכתוב בו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל" (ותו לא – רש"י), לעומתם הובטח ליעקב "ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה". יחודו זה של יעקב, נתנוהו חז"ל ענין לשבת; ובהסתמך על נבואת ישעיהו "וקראת לשבת עונג וגו' אז תתענג על ד' וגו' והאכלתיך נחלת יעקב אבין" (ישעי' נ"ח י"ג-ד) בא הכנוי "נחלת-יעקב", ומכאן ש"כל המענג את השבת נותנין לו חלה בלי מצרים" (שבת ק"ח).

בהבנתה של תלות זו, בין שמירת שבת ועינוגה לבין מתן שכרה בבחינת יעקב, נאמרו כמה וכמה הסברים. (ב"י אר"ח ס' רמ"ב, מהרש"א שבת שס, מהר"ל חידושי אגדות שבת שס, "תפארת-ישראל" פ"כ, "עיון-יעקב", ר"ף בע"י, "ענף יוסף" שס. תו"י ויחי, בהר. "לקוטי תורה" פ' מסעי דף צ"ו ע"ב, "בני-יששכר" שבת מאמר ד' ג'. שפ"א ויצא תרל"ו, תרמ"ה, תרמ"ז, תרנ"ב, תרנ"ד. "פרי-צדיק" ויצא ט', "בית יעקב" ויצא א-ג.) לפי העולה מדברי בעל שפ"א (בהר תרס"א) יש לזיקה זו משמעות מיוחדת בשבתותיה של שנת השמיטה.

ענינה של הנשמה היתרה "שהיא בחינת נחלה בלי מצרים". (שפ"א ויקרא 203.) ובודאי כונתו ע"פ מה שהגדיר רש"י: "נשמה יתרה – רוחב לב למנוחה ולשמחה ולהיות פתוח לרוחה, ויאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו" (ביצה ס"ז ע"א). למעלה זו, זכיה בנשמה יתרה, הגיעו בני"י לכשנעשו בני חורין ביציאתם ממצרים, שהרי עצם היציאה מעבדות לחרות משמעו סלוק מעצורים ומצרים, ויציאה למרחבים בלתי מוגבלים. היחס בין השבת ליצי"מ – זכר ליציאת מצרים – הוא שמאפשר את קבלת הנשמה היתרה בשבת.

ככל התהליך והחזיון הזה המתיחס לשבת, כך הוא ענינה של א"י בשנה השביעית. (וע"ע שבתה של השביעית: נשמה יתרה לשבת ולארץ.) "א"י נקראת נחלה בלי מצרים כמ"ש בנחלת יעקב "הארץ אשר אתה שוכב וגו' ופרצת", שלפי שזכה בנקודת הפנימיות של א"י שמשם הושתת העולם [ובודאי כונתו לקפולה של א"י תחתיו, כשכל מציאות המקום אינה תופסת מקום, אזי באה הבטחת "ופרצת" שאינה מוגבלת במקום] לכן היא נחלה בלי מצרים, ובשמיטה – שהיא עדות על א"י שנעשתה נחלת ד' (שבת לד') וע"ז נאמר "אשריך ארץ שמלכך בן חורים" – מקבלת הארץ בחינת נשמה יתרה". מכאן הכנוי "ארץ טובה ורחבה" – בחינת נחלה בלי מצרים". (וע"ע על בחינת המקום הבלתי גבולי מיסודם של בעלי-תשובה מזרעו של יעקב ב"תקנת השבין" עמ' 10.)

החוט המשולש של קריאת התורה בהבטחת "ופרצת", של נשמת השבת המתפרסת ומתפרצת ושל גבולות ארץ-החרות המתפרסים ומתפשטים, מתרחב והולך בלי מצרים.

מעמדה של השבת הקדושה נחלה – "שבת קדשו הנחילנו", בבחינת הזמן. וברור איפוא הקשר בין שמירת שבת ובין נחלה בלי מיצרים (שבת ק"ט ע"ג).

כדי לספוג ערכים אלה נזקק האדם לכלים מתאימים. כליו המוגבלים והמוצמצמים לא יעמדו בפני העצמה הבלתי מצטמצמת, ולכן הונעקה לו הנשמה היתרה שאף היא בלתי מוגבלת, בלי מיצרים. יתרונה על פני נשמת החולין – רוחניותה הצרופה ומכאן סוגלתה לפרוץ את מגבלות הגוף החמרי, ואין היא משתעבדת למגבלות הזמן והמקום. מכאן שהחרות שהוא מושג שהחרות ולדתו בעולם הבלתי מוגבל, הוא בית הולדתה של הנשמה היתרה. לכן שבת – זכר לחרות של יצ"מ – היא המולדת של הנשמה היתרה.¹³

כשם שהדבר אמור לגבי מי ששולט בזמן כך הוא לגבי מי ששולט על הארץ, ולגבי העם היושב "על" הארץ, ומכאן "נשמה לעם עלאה". לא להשתעבד לטבע הקרקע, להנתק מהעבדות לשדה "מלך לשדה נעבד" (מחלה ה' ה') – היא ענינה של השביעיות. העם היושב על אדמת השביעית בארץ המשמרת את השביעית הוא עם בן חורין. "אשרוך ארץ שמלך בן חורים" (קחלת י' י"ג).

עוברי אדמת א"י המתהלכים בקומת החרות הזקופה, המיעוטרים בנשמה יתרה אחת לשבוע ביום השביעי, ונעשים נתונים בממלכת הרוח הבלתי מוגבלת, שבעתיים נזקפת קומתם בבוא שנת השבע השביעית. מהלכים הם על אדמת הארץ כבני חורין בעלי נשמה יתרה "שולטים על המעשים לבטלים בעבור יתברך". ושבעים ושבעה נעמיק חרותם, תתפשט נחלתם, תגדל ותתרחב נשמתם בימי שבתה של השביעית.¹⁴

בכה קבלת התורה תקנו בני ישראל הארץ, שע"ז נברא האדם לעשות ישוב בעולם, כמ"ש לא תחו בראת, לשבת יצרת. וכ"כ ובבשורה, שהאדם נברא לכבוש הארץ, להקנה, לצאת מתוהו ובוהו ליד ישוב. והנה ארץ ישראל הוא יסוד כל הארץ, ובה נמצא החקון להעלות הארץ להתחבר לשמים. ולא על חנם התאון האבות לחול את הארץ, וכתב לך את ארץ כנען, חבל נחלתם... כי יש התקשרות לשורש... ארץ ישראל סתם וגלא, וכן כתב אל הארץ אשר אראך, א"כ יש בו דבר סתר, כי בחכמה יסד ארץ, וא"י מקום מיוחד להתקשר בשורש העליון... וכשבב"ג נתישב בארץ קבלו כח הנשמה שלמולה, וכן כתב נתן נטמה לעם עליה (ישעי' מ"ב ה') חדר בא"י... מהסתופף בנחלת ד'... ולכמו כן בזמננו שבתות וי"ט נקראים נחלה כמ"ש ושבת קדשו הנחילנו, ויש בו ג"כ נשמה יתרה, וכמו כן בשמיטין ויובלות (ישפת אמת, ויקרא ע"ג 200).

בזוהר⁸ איתא במסוק נתון נשמה לעם עליה רוח לחולכים בה, פורש, המתהלכים בארץ הנשמי אין להם רק רוח ואותו שהם עליה ושולטים על הארץ, להם יש נשמה ע"ש. וכמו-כן בשבת שמבטלים כל המעשים אליו ית' וזה החרות והמנוחה שהאדם שולט על המעשים. לבטלים בעבורו ית' אז זוכין לנשמה יתרה (ישפת אמת, בראשית 148).

בתורה כולה מופיע הפועל "נפש" רק פעמיים, ובשני המקרים ביחס לשמירת ברת. לראשונה בא המושג בענינה של השבת בשנת השמיטה², "יש שנים זוע את ארצך וגו' והשביעית תשטנה וכו' ששת ימים תעשה מעשך וביום שביעי תשבית למען ינוח שורך וחמור וינפש בן אמתך וחמ" (שמות כ"ג י"ג).

פעם השניה נזכר הענין בסופה של פרשת "ישמרו", "וביום השביעי שבת וינפש" (מחלה י"א י"ג). בהסברו של נ"ב זה – שבת זינפש – נאמר דברים הרבה³ ואילו יחס למושג "וינפש" שבשמות פ"ג סתמו רוב המפרשים את דבריהם. אמנם ונקלסו ויהונתן דייקן, שבפרשת "ישמרו" תרגמו "ונח", וביחס לבן האמה והמר דגמו וינפש – וישקוט⁴.

בעקבות ה"ל מדברים אני על נשמה יתרה בשבת בראשית, "נשמה יתרה יתן הקב"ה באדם ערב שבת, ולמוצאי שבת נוטלין אותה ממנו שנאמר שבת נפש" (ביצה ס"ז ע"א). ע"פ מדרש הכתוב "וינפש" יש לייחס ענין נשמה יתרה אף עניני שביעית, הן לגבי שבתותיה והן לגבי ימי החולין שלה. אשר לשבתות שמיטה, הרי שילובה של שמירת שבת בשמות פ' י"ג בא להדגשת שמיטתה⁵, ז"ל משמעו של הבטוי המיוחד "וינפש בן אמתך וחמ", הוא כאילו אתה אומר בשבתה של השביעית מצויה זכיה מיוחדת לנפש יתרה. כך עולה מדברי אלשיך בפרושו לשמות פ' כ"ג פסוק י'⁶

שמה תאמר אולי עשיתו כן ולצאת על המנוחה למען בני אדם היגעים שש שנים בהרישה וזריעה, למען ינוחו שנה אחת בשבע, לא כן הוא. כי הנה זה להם לכולם כאחד היה צורך בשבת בראשית, כי ששת ימים בלבד תעשה מעשך וביום השביעי תשבית ממלאכה. ואף גם זאת אין חכונה רק ואלא על סוד השבת וקנין נפש יתרה מאתו יתברך, ולא למען ינוח מגיעה. כי הנה מה שהוא "למען ינוח" הוא שורך וחמור. אך בבן אמת שחייב במצוות והמו אינו למען ינוח, רק כדי שינפש, כי גם אליו יגיע נפש יתרה בצד מה, וכל שכן אתה בן הישראלי שתקנה נפש יתרה וקדושה רבה. ומנוחת הגוף הוא דבר הנמשך מאלי וטפל אל הדבר הזה. וא"כ גם בארץ הקדושה, השביעית – תחול בה רוח

מדישה בשנה השביעית כנודע לידיעי חו'⁶. ההתייבות האנושית על דברי בעל "ישפת אמת" בנויים על מטפרי הנחות. ההתייבות האנושית על כבוד הארץ היא בעלת משמעות דוחלית. ארץ ישראל היא ה"תמצית" של כל "נחלה". החבל כשם שהוא מקשר בין הדורות (דברים ל"ב ט', ספיר ויש"י) כך א מקשר בין שמים וארץ דהיינו בין הבחינה הטריטוריאליה והרעיונית של נחלה – ענינה שטח מוגדר ולכן נחלה בלי מיצרים, הוא שטח בלי גבול. כבא זו – שטח בלתי גבולי – נשמעת פרוכדסלית רק אם היא נשאת בתחום וממך, אולם סוף משמעה – המימדים הרוחניים הבלתי סופיים, הגנוזים קידת הפגישה שבין החומר לרוח – אבן השתייה⁷. מכאן שכל הירכים ותיחסים לנחלה בלי מיצרים הם מסגרות של חומר גבולי הפורץ אל

שבתה הארץ שבת לד', אחז"ל כשם שנאמר בשבת בראשית. כמו דשבת-עדות בינו ובין בני" ויורד בו נשמה יתרה, והוא זכר ליצי"מ שנעשו בני חורין ויכולין לקבל נשמה יתרה שהיא בחינת נחלה בלי מיצרים, כמו-כן א"י נקראת נחלה בלי מיצרים ובשמיטה מקבלת הארץ בחינת נשמה יתרה... ושמיטה עדות על א"י שנעשתה נחלת ד' וע"ז נאמר אשריך ארץ שמלך בן חורים (שפ"א ויקרא 203).